

TÜRKÇE DERS KİTAPLARINDAKİ OKUMA METİNLERİNİN METİNSELLİK ÖZELLİKLERİ: LAO TZU’NUN ‘ACELE KARAR VERMEYİN’ ÖYKÜSÜ ÖRNEĞİ

TEXTUALITY CHARACTERISTICS OF READING TEXTS IN TURKISH TEXTBOOKS:
THE CASE OF ‘DO NOT DECIDE HURRIEDLY’ BY LAO TZU

İzzet ŞEREF¹ - Beytullah KARAGÖZ² – İmran KOÇ ARDIÇ³

Öz

Bu çalışmanın amacı, 2018-2019 eğitim öğretim döneminde okutulan Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları 8. sınıf Türkçe Ders Kitabı’ndaki “Acele Karar Vermeyin” adlı öyküyü metinsellik özellikleri açısından incelemektir. Ayrıca metnin hem yüzey hem de derin yapısını ortaya koymaktır. Araştırmada nitel araştırma desenlerinden olan içerik analizi deseni tercih edilmiştir. Çalışmanın veri kaynağını, 2018-2019 eğitim öğretim döneminde okutulan MEB Yayınları 8. sınıf Türkçe Ders Kitabı’nda yer alan “Acele Karar Vermeyin” adlı öykü oluşturmaktadır. Metin seçiminde çalışmanın amacına uygun olarak derinlemesine veri ve bilgi edinebilme hususu dikkate alınmıştır. Metin çözümlenirken Aydın’ın (2012) çalışmasından hareketle geliştirilen metin yapısı şablonu esas alınmıştır. Bu kapsamda cümle ve sözcük düzeyinde yapılan incelemelerde küçük ölçekli yapı esas alınırken, bütünsel analiz büyük ölçekli yapıya bakılarak yapılmıştır. Sonuç olarak araştırma kapsamına alınan metnin 69 cümleden (507 sözcük) oluştuğu görülmüştür. Ayrıca metnin yüzeysel ve derin yapıda sağlam bir anlatıma sahip olduğu, ders kitaplarında kullanılmasının Türkçe kazanımları bağlamında faydalı olabileceği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Metindilbilim, metinsellik ölçütleri, Türkçe ders kitabı.

Abstract

The purpose of this study is to examine the story named ‘Do not decide hurriedly’ in the 8th Grade Turkish Text Book, which is taught in the 2018-2019 academic year. In addition, both the overall and the deep structure of the text is revealed. In the study, content analysis technique which is one of the qualitative research designs was preferred. The data source of the study is the story, ‘Do not decide hurriedly’ in the Grade 8 Turkish Textbook (MEB Publishing), which is taught in the 2018-2019 academic year. In the selection of the text, in-depth data and information acquisition are taken into consideration. While analyzing the text, the text structure template in Aydın’s (2012) study was based. In this context, while small scale structure was taken as a result of the investigations carried out at sentence and word level, holistic analysis was made by looking at large scale structure. As a result, the text included in the study consisted of 69 sentences (507 words). In addition the text has nonsuppressed expression in overall and deep structure and the use in textbooks may be useful in the context of Turkish learning outcomes.

Keywords: Textlinguistics, textuality characteristics, Turkish textbooks

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, izzet.seref@gop.edu.tr,
Orcid: 0000-0002-2379-1373

² Doç. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, beytullah.karagoz@gop.edu.tr,
Orcid: 0000-0003-2966-8226

³ Millî Eğitim Bakanlığı, imrenim_88@hotmail.com, Orcid: 0000-0003-3859-5081

GİRİŞ

Metin Nedir?

Metin, *Türkçe Sözlük*'te “Bir yazıyı biçim, anlatım ve noktalama özellikleriyle oluşturan sözcüklerin bir bütünü” şeklinde tanımlanmaktadır. Günay’a göre (2007: 44) metin “belirli bir bildirişim bağlamında bir ya da birden çok kişi tarafından sözlü ya da yazılı olarak üretilen anlamlı bir dil dizgesi bütünü”dür. Güneş ise (2014: 249) metin kavramını “Bilgi, duygu ve düşüncelerin yerleştirildiği yapılardır. Bu yapılarda bilgiler tesadüfen yer almaz. Tam tersine bilgilerin bir düzenleniş biçimi vardır. Yerleştirme işlemi peş peşe sıralama şeklinde değil, mantıklı bir düzenleme ile gerçekleştirilir.” ifadeleri ile tanımlamıştır. Bir diğer tanıma göre ise metin, “yazı dilinin gerçekleşmiş her sözcüğü, dilin bir bütün oluşturan tüm sözlü sözcükleri; sonlu sayıda tümcenin bağdaşık dizisidir.” (Aksan, 1982: 205).

Metnin Yapısı

Metinler iletişimsel işlevlere sahip ürünlerdir. Bu bağlamda metin yapısı, metnin taşıdığı bu işlev, okuyucular ve anlatıcılar tarafından anlamlandırılabilir ve yorumlanabilir olmalıdır. Bir metnin sadece bir cümleler topluluğu olmaktan çıkıp dilbilimsel anlamda bir metin olabilmesi için içerdiği bazı bilgilerin, öğelerin ve unsurların yinelenmesi, belirlenen olayın sonuca doğru ilerlemesi ve gelişmesi gerekmektedir. Aynı zamanda eski bilgilerle ilişkilendirilebilir olmalı ve çelişen fikirler barındırmamalıdır. Bu açılarından bir metnin anlamsal düzeyde anlaşılır olması, bağdaşıklık ve tutarlılık kavramları ile açıklanabilir (Karaağaç, 2013: 585, 586).

Bağdaşıklık kavramı; dilbilimsel açıdan metnin uyumlu olması, yani kendini oluşturan bölümlerin bir dilbilgisel uyum sağlayacak şekilde birbirleriyle bağlı olmasıdır. Tutarlılık ise, metnin derin yapısında yer alan anlam örüntüsüdür. Metindeki göstergelerin zihinde anlamsal bir yapı kurabilme gerekliliğini ifade etmektedir. Bağdaşıklıktan farklı olarak mantıksal tutarlılık sadece metinle sınırlı olmayıp okuru ya da dinleyici kapsayan bir yapıdır.

Metindilbilim ve Türkçe Öğretimi

Metin kavramı üzerine yapılan çalışmalar, dilbilimin bir dalı olan metindilbilimin doğuşunu hazırlamıştır. Metindilbilim, genel dilbilimin inceleme alanlarından biridir ve dilbilim çalışmalarında en büyük birim olarak cümlelerin değil, metnin esas alınmasıyla birlikte ön plana çıkmaya başlamıştır. Dil bilimde metin incelemelerine kadar esas birim olan cümlelerin şekil özellikleri üzerinde durulmaktaydı. Ancak en büyük birim olarak metnin esas alındığı çalışmalarda işlevsellik daha fazla önem kazanmıştır. Bununla birlikte metnin aynı zamanda birincil amacının bir iletişim aracı olması düşünülmeye, iletişimsel değeri ve bunu sağlayan yapılar üzerinde durulmaya başlanmıştır (Aydın, 2012: 382).

Metindilbilimin amacını Şenöz-Ayata (2005) “Metinlerin yapılarını, yani dilbilgisel ve içeriksel kurgulanma biçimlerini ve bildirişimsel işlevlerini ortaya çıkarmak ve uygulamalı örneklerle göstermektir.” şeklinde ifade etmiştir. Metindilbilim, metin oluşturma ana çerçevesini belirlerken diğer bir yandan da metin olanı metin olmayandan ayırmaya ve metinleri sınıflandırmak için temel alınacak standartlar oluşturmaya, metin türleri arasındaki ortak ve farklı yönleri betimlemeye ve açıklamaya çalışır. Metinlerin belli bir tema ve amaç doğrultusunda nasıl kullanıldıkları ile insanlar arası iletişimde taşıdıkları işlevlerin de, metindilbilimin araştırma kapsamında olduğu belirtilmiştir (Şenöz-Ayata, 2005: 22-23).

Metindilbilimin en önemli amaçlarından biri de metin olanı olmayandan ayırmaktır. Bu nedenle Türkçe öğretiminde kullanılacak metinlerin, metindilbilimin yol göstericiliğinde oluşturulmaları ve seçilmeleri gerekmektedir. Ana dili eğitiminde ve Türkçe derslerinde

kullanılan başlıca materyalin metin olduğu göz önüne alındığında metindilbilimin önemi daha iyi anlaşılacaktır. Türkçe öğretiminde öğrencilere okuma zevki aşılacak ve aynı zamanda Türkçenin yapısal özelliklerini kazandırmak için metindilbilimin ilkeleri doğrultusunda oluşturulmuş metinlerin kullanılması gerekmektedir.

Öğrencilerin “okuduğu, dinlediği/izlediğinden hareketle, söz varlığını zenginleştirerek dil zevki ve bilincine ulaşmaları; duygu, düşünce ve hayal dünyalarını geliştirmelerinin sağlanması, okuduklarını anlayarak eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmelerinin ve sorgulamalarının sağlanması” (Türkçe Dersi Öğretim Programı, 2018) Türkçe öğretiminin hedefleri arasındadır ve bu hedeflere ulaşmak için okuma/dinleme metinleri kullanılmaktadır. Bu bağlamda metin seçimi büyük önem taşımaktadır. Sonuç olarak metindilbilim doğrultusunda oluşturulan metinler hem Türkçe öğretiminde hem de ana dili eğitiminde daha kalıcı ve etkili bir materyaldir.

Türkçe öğretiminde önemli bir yeri bulunan metindilbilim ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Örneğin Dilidüzgün’ün (2017) *Metindilbilim ve Türkçe Öğretimi-Uygulamalı Bir Yaklaşım* adlı çalışmasının metindilbilim hakkında kapsamlı bir kuramsal bilgi sunduğu, ek olarak metindilbilim temelli Türkçe öğretimi alanına yönelik etkinlik örneklerine yer verdiği görülmektedir. Bunun dışında Aydın (2012) ve Temizkan (2015) ders kitaplarında yer alan metinleri metindilbilimsel bağlamda incelemişlerdir. Ders kitaplarının yanı sıra öğrenci metinleri de metindilbilimsel bağlamda analiz edilmiştir (Keklik ve Yılmaz, 2013). Diğer taraftan birçok yazar ve şairin de eserleri metindilbilim araştırmalarına konu olmuştur (Özkan, 2004; Aydın ve Torusdağ, 2013; Dilidüzgün, 2013a; Torusdağ, 2013; Aydın ve Torusdağ, 2014; Poçan, 2017). Yapılan çalışmalardan farklı olarak Dilidüzgün (2013b) metindilbilimin Türkçe öğretmen adaylarının okuma etkinliği geliştirme becerilerine etkisini araştırmıştır.

Bu çalışmanın, Türkçe ders kitaplarına alınan metinlerin seçiminde göz önünde bulundurulması gereken ölçütlere değiniyor ve bu doğrultuda da örnek bir inceleme ortaya koyuyor olması alandaki önemini göstermektedir. Bu tarz çalışmalarla Türkçe ders kitaplarına alınan metinlerin metinsellik özellikleri ortaya konulabilir. Ayrıca ders kitaplarına alınacak metinlerin seçiminde nelere dikkat edileceği belirlenmiş olur.

Bu çalışmanın amacı, 2018-2019 eğitim öğretim döneminde okutulan Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları 8. sınıf Türkçe Ders Kitabı’ndaki “Acele Karar Vermeyin” adlı öyküyü metindilbilim açısından incelemektir. Buradan yola çıkarak ilgili metnin yüzey yapı ve derin yapı görüntüsü betimlenecektir. Esasında ise söz konusu öykünün okunabilir bir metin olup olmadığı tartışılacaktır. Bu amaç doğrultusunda 8. sınıf Türkçe Ders Kitabı’nın “Kişisel Gelişim” temasında yer alan “Acele Karar Vermeyin” başlıklı metin metindilbilimsel ölçütler esas alınarak analiz edilecektir. Dilinin yalın olması, kısa cümlelerden oluşması, eş/yakın, zıt anlamlı sözcüklerden oluşmuş ve didaktik yapıya sahip olması bu metnin seçiminde göz önünde tutulan ölçütlerdir. Söz konusu amaçla araştırma boyunca şu sorunun cevabı aranacaktır:

1. MEB Yayınları 8. sınıf Türkçe Ders Kitabı’ndaki “Acele Karar Vermeyin” adlı öykünün metinsellik özellikleri açısından konumu nedir?

YÖNTEM

Araştırmanın Deseni

Bu araştırmada nitel araştırma deseni tercih edilmiştir. Nitel desenler, eldeki verilerin ayrıntılı olarak okunması yoluyla kod ve kategorilere dayalı bir şekilde sunulmasını sağlar (Merriam, 1998: 58). Bu kapsamda çalışmada “Acele Karar Vermeyin” adlı öykü, metindilbilimin verilerine göre okunup metnin metinsellik özellikleri hakkında çıkarımlarda

bulunulacağı için nitel araştırma deseninin kullanılması gerektiği anlaşılmıştır. Araştırmanın verileri doküman incelemesi tekniğiyle toplanmıştır. Bu teknik araştırılacak olgu ya da olgular hakkında bilgi içeren yazılı veya sözlü materyallerin analizini kapsamaktadır. Aynı zamanda bir araştırma problemi hakkında belirli zaman dilimi içerisinde üretilen dokümanlar ya da ilgili konuda birden fazla kaynak tarafından ve değişik aralıklarla üretilmiş dokümanların geniş bir zaman dilimine dayalı analizini olanaklı kılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 20002: 140-143).

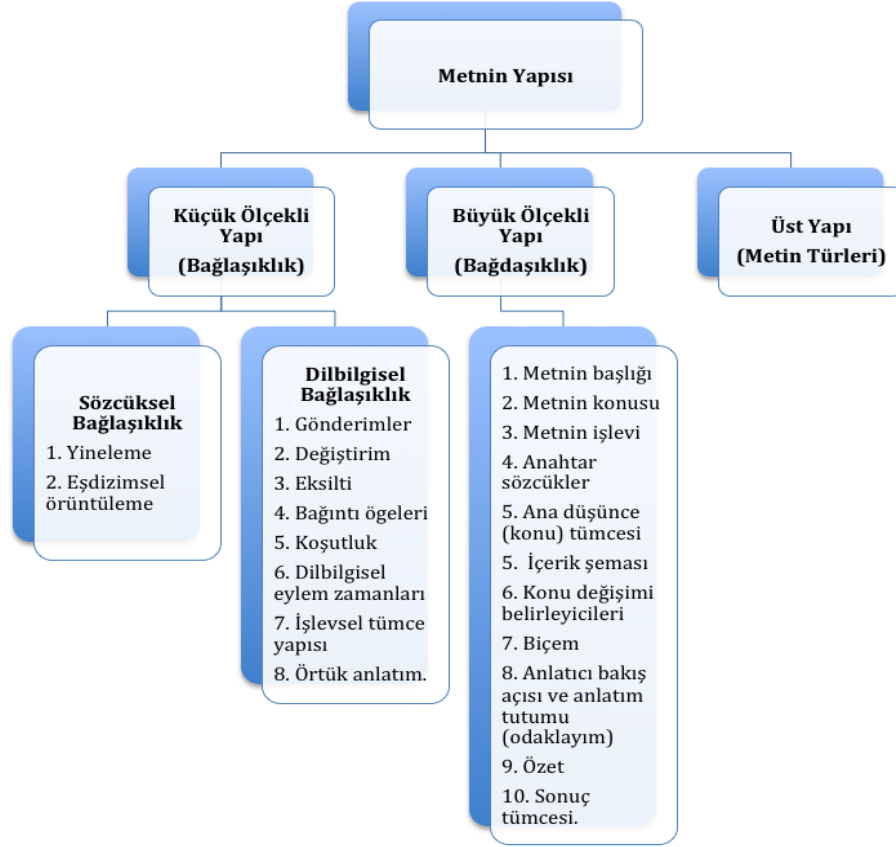
Araştırma Kapsamı

2018-2019 eğitim öğretim yılında okutulan MEB Yayınları 8. sınıf Türkçe Ders Kitabı'nda yer alan "Acele Karar Vermeyin" adlı okuma metni bu araştırmanın kapsamını oluşturmaktadır. Araştırma kapsamı belirlenirken araştırmanın sorularını cevaplamak için ihtiyaç duyulan verilerin elde edilebilme durumu göz önüne alınmıştır. Aynı zamanda okuma metni, çalışmanın amacına bağlı kalarak bilgi zenginliği ve derinlemesine inceleme fırsatı sağlamasından dolayı amaçsal örnekleme ile belirlenmiştir. Amaçsal örnekleme, çalışmanın amacına bağlı olarak bilgi açısından zengin durumların seçilerek derinlemesine araştırma yapılmasına olanak tanır (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2014: 90).

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma nitel veri toplama tekniklerinden yararlanılarak yürütülen bir doküman incelemesi çalışmasıdır. Doküman incelemesi ders kitapları, program (müfredat) yönergeleri, öğrenci kayıtları, toplantı tutanakları, öğrenci ödevleri ve sınavları vb. araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı veya sözlü materyallerin analizini kapsar. Bu çerçevede 8. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan "Acele Karar Vermeyin" adlı öykü metindilbilim açısından incelenmiştir.

69 cümleden oluşan metin küçük ölçekli yapı ve büyük ölçekli yapı kapsamında incelenmiştir. Küçük ölçekli yapıda metin, sözcüksel bağlaşıklık ve dilbilgisel bağlaşıklık açısından incelenirken, büyük ölçekli yapıda bağdaşıklık açısından analiz edilmiştir. Veri toplama ve analizi süreci, Aydın'ın (2012) geliştirdiği aşağıdaki şablon dikkate alınarak tamamlanmıştır:

BULGULAR

1. Küçük Ölçekli Yapı

1.1. Sözcüksel Bağlaşıklık

1.1.1. Yinelemeler

Aynı Sözcüğün Yinelenmesi: “Acele Karar Vermeyin” isimli metinde en çok yinelenen sözcükler incelenerek anahtar kelimeler saptanmıştır. Ayrıca anahtar kelimelerin haricinde metne yön veren sözcüklerin de tekrar sayısı dikkate alınmıştır.

Anahtar sözcük olarak belirlenen “at” sözcüğü 17, “ihtiyar” sözcüğü 14, “karar” sözcüğü 11, “köylüler” sözcüğü 6 kez yinelenmiştir. Bunların dışında metnin bağlamında önemli yer tutan “oğlu/oğlum” sözcüğü 8, “acele” sözcüğü 4, “kral” sözcüğü 3, “talihsizlik” sözcüğü 3, “şans” sözcüğü 2 kez yinelenmiştir.

Eş/Zıt ya da Yakın Anlamli Sözcükler: Metinde eş anlamli olarak ihtiyar-yaşlı, talih-şans, talihsizlik-şanssızlık; zıt anlamli olarak ihtiyar-genç, dost-düşman, bitmek-başlamak, açılmak-kapanmak, var-yok sözcükleri yer almaktadır. Şans, talih, devlet kuşu; ihtiyar, yaşlı, babalık, bunak sözcükleri yakın anlamli sözcükler olarak sıralanmıştır.

Üst Terim/Alt Terim: “Yaşlı adam” alt terimi “insan” üst terimiyle, “servet” üst terimi “para” alt terimiyle, “kral” alt terimi “hanedan” üst terimiyle, “ordu” üst terimi “askere alma” alt terimiyle yinelenmiştir.

Genel Kavramlar Kullanma: 7. tümcedeki “ihtiyar bunak” söz grubu ile 22. tümcedeki “Babalık” sözcüğü 1. tümcede “bir yaşlı adam” söz grubu ile genel anlamda kullanılmıştır. 20. tümcede geçen “12 vahşi at” söz grubu 23. tümcedeki “sürü” sözcüğü ile genelleştirilmiştir.

1.1.2. Eşdizimsel Örüntüleme

“Yaşlı adam” sözcüğü etrafında örüntülenen sözcük ve söz grupları: ihtiyar bunak, ihtiyar, babalık, zavallı.

“Servet” sözcüğü etrafında örüntülenen sözcük ve söz grupları: kral, fakir, bey gibi, para, devlet kuşu.

“Savaş” sözcüğü etrafında örüntülenen sözcük ve söz grupları: düşman, saldırmak, ordu, eli silah tutan bütün gençler, görevliler, askere almak, savaşın kazanılması, ölmek, esir düşmek, matem.

“Karar vermek” söz grubu etrafında örüntülenen sözcük ve söz grupları: acele etmek, gerçek, erken, akıllı, hayat, yol, kapı, şans, talih, şanssızlık, talihsizlik, haklı çıkmak.

1.2. Dil Bilgisel Bağlılık

1.2.1. Gönderim

Bu bölümde metin art gönderim ve ön gönderim ögeleri bağlamında incelenmiştir. İnceleme sonucunda art gönderime rastlanırken ön gönderim ögesinin bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Art gönderimler ise şu şekildedir:

İhtiyar’a art gönderimde bulunan boş adılar: satsaydın, yaşardın, olacaksın, çıktın.

İhtiyar’a art gönderimde bulunan iyelik ekleri: atımın, sürün, oğlun, oğlum, olduğun, oğlunun, paran, atın.

İhtiyar’a art gönderimde bulunan adılar: onu, sen, senin, sana.

İhtiyar’a art gönderimde bulunan ek fiiller: fakirmiş, var, varmış.

At’a art gönderimde bulunan boş adılar: çalınmamış, gitmiş, dönerken, getirmiş.

At’a art gönderimde bulunan iyelik ekleri: peşine.

Oğlu/Oğlum’a art gönderimde bulunan boş adılar: kırmış.

Oğlu/Oğlum’a art gönderimde bulunan iyelik ekleri: ayağını.

Köylüler’e art gönderimde bulunan boş adılar: demişler, geçirmişler.

Karar’a art gönderimde bulunan adılar: ne kadar.

1.2.2. Değiştirim

Ada Dayalı Değiştirim: “Dostunu” (atını), “bu olay” (atımın kaybolması), “bizimkiler” (köyün gençleri), “sizinkiler” (köyün gençleri), “yenisi” (bir yol), “başkası” (bir kapı). Bu bölümde tırnak içinde yazılan sözcükler, parantez içindeki ifadelerin yerine kullanılmıştır.

Tümceye Dayalı Değiştirim: “Bunu henüz bilmiyoruz...” (... Atımın kaybolması, bir talihsizlik mi, yoksa şans mı? ...), “Ama bunların hangisinin talih, hangisinin...” (... Benim

oğlum yanımda, sizinkiler askerde...). Altı çizili sözcükler, parantez içerisinde verilen cümlelerin yerine kullanılmıştır.

1.2.3. Eksilti

Metnin genelinde özne eksikliği gözlenmiştir. Özne dışında nesne ve tamlayan eksikliği de bulunmaktadır.

Özne Eksikliği: İhtiyar, köylüler ve at sözcükleri ve bu sözcüklere art gönderim yapan sen, siz, o, onlar adının eksikliği mevcuttur: () Çok fakirmiş.... , () bir sabah kalkmışlar ki... , ()krala satsaydın..., () beyler gibi yaşardın... , () şimdi ne paran var... , () demişler... , () çalınmamış... , () dağlara gitmiş... , () getirmiş... , () haklı çıktın... , () acele etmeyin... , () asla bilemezsiniz... , () karar vermeyin... , () kaçının... , () ulaşsınız... , () görürsünüz...

Nesne Eksikliği: “At” sözcüğü için nesne eksikliği olduğu görülmüştür: () çalacakları belliydi, () krala satsaydın...

Tamlayan Eksikliği: “İhtiyar” sözcüğünün eksikliği görülmüştür: () dillere destan bir atı... , () ne paran... , () ne de atın... , () haklı olduğun...

1.2.4. Bağlantı Ögeleri

Bu metinde, bağlantı ögelerinin görünümü şu şekildedir: ama, ki, sadece, ne ... ne de, çünkü, ve, yoksa, ancak, gene, oysa, ya ...ya da, belki, meğer, rağmen.

1.2.5. Koşutluk

“Acele Karar Vermeyin” metninde tespit edilen koşut yapılar şu şekildedir:

Öyle dillere destan bir beyaz atı varmış ki, Kral bu at için büyük bir servet... (3)

“Bu at, sadece bir at değil benim için; bir dost. İnsan dostunu satar mı?” demiş. (4)

Seni ihtiyar bunak, bu atı sana bırakmayacakları, çalacakları belliydi. (7)

... ve at bir gece ansızın dönmüş.(19)

... on iki vahşi atı peşine takıp getirmiş. (21)

Bunu gören köylüler toplanıp ihtiyara gidip özür dilemişler. (22)

Atının kaybolması bir talihsizlik değil adeta bir devlet kuşu oldu senin için, şimdi bir at sürün var. (25)

“Şimdi eskisinden daha fakir, daha zavallı olacaksın” demişler.(38)

Koşut ifadelerin yanı sıra biçim ve içerik yönünden benzerlikler de vardır:

İhtiyar: “Karar vermek için acele etmeyin” demiş.(10)

O kadar acele etmeyin. (40)

Acele karar vermeyin. (61)

“Karar vermek için gene acele ediyorsunuz” demiş ihtiyar. (26)

İhtiyar “Siz erken karar verme hastalığına tutulmuşsunuz” diye cevap vermiş. (39)

Siz erken karar vermeye devam edin” demiş, ihtiyar. (56)

1.2.6. Zaman ve Görünüş

Metnin, “Köyün birinde bir yaşlı adam varmış.(1)” tümcesi ile başlaması hem çok eskilere dayanan hem de belirsiz bir zaman çerçevesi çizmiştir. “Aradan on beş gün geçmiş... (19)”, “Bir hafta geçmeden... (32)”, “Birkaç hafta sonra... (46)” tümceleri ile metinde geçen olaylar arasında ardışıklık bağıntısı kurulmuştur.

Metinde kullanılan eylem zamanları iki boyutlu bir durum sergilemektedir. Birinci boyutta şahısların konuşmalarında kullanılan geniş zaman, şimdiki zaman, görülen geçmiş zaman ve emir kipi ile olaya daha canlı ve gerçekçi bir anlatım kazandırılmıştır (acele etmeyin, bilemez, haklı çıktın, söyleyin, bilmiyoruz...). İkinci boyutta ise olayın eski ve belirsiz bir zamanda yaşandığını göstermek için olayı anlatıcı fiil çekimleri duyulan geçmiş zamanda yapılmıştır (varmış, kıskanırmış, yaşanmamış, demiş, gülmüşler...). Ögüt verilen sonuç kısmı ise emir kipi ve geniş zaman kullanılarak oluşturulmuştur.

1.2.7. Örtük Anlam

Metinde tespit edilen örtük anlamlı cümleler şu şekildedir:

“Köyün birinde bir yaşlı adam varmış. (1)” tümcesinde başka köylerin de bulunduğu anlamı,

“Çok fakirmiş ama Kral bile onu kıskanırmış. (2)” tümcesinde kral dışında kıskananların olduğu anlamı,

“Çünkü bu olay henüz bir başlangıç. (16)” tümcesinde ilerleyen süreçte başka olayların da gelişeceği anlamı,

“Karar vermek için gene acele ediyorsunuz, demiş ihtiyar. (26)” tümcesinde daha öncede acele edildiği anlamı,

“Ondan ötesinin ne getireceğini henüz bilmiyoruz. (29)” tümcesinde daha sonra bilinme ihtimalinin olduğu anlamı,

“Köylüler bu defa açıkça ihtiyarla dalga geçmemişler. (30)” tümcesinde daha önce ihtiyarla dalga geçildiği anlamı,

“Köylüler gene gelmişler ihtiyara. (34)” tümcesinde daha önce de geldikleri anlamı,

“Bir kez daha haklı çıktın, demişler. (35)” tümcesinde daha önce de haklı çıktığı anlamı,

“Şimdi eskisinden daha fakir, daha zavallı olacaksın, demişler. (38)” tümcesinde eskiden de fakir ve zavallı olduğu anlamı,

“Köylüler, gene ihtiyara gelmişler. (51)” tümcesinde daha önce de geldikleri anlamı,

“Gene haklı olduğun kanıtlandı, demişler. (52)” tümcesinde daha önce de haklı çıktığı anlamı sezdirilmiştir.

2. Büyük Ölçekli Yapı

2.1. İşlev

Yazar, okuyucuya herhangi bir konuda erken konuşmanın ve karar vermenin yanlışlığını anlatmak istemiştir. Metinde geleceğe yönelik acele ve kesin yargılarda bulunmanın yanılgıdan ibaret olduğunu göstermek amaçlanmıştır.

Metnin tamamında sezdirilen işlev, okuyucuya anlaşılır bir dil ile sunulmuştur ve iletiler açık olarak ifade edilmiştir.

2.2. Başlık

Metnin başlığı (Acele Karar Vermeyin) metnin içeriği ile örtüşmektedir. Metnin başlığı ile metnin ana fikri de belirtilmiş olup, okuyucuya metne yaklaşımda ipucu görevi görmektedir. Açık ileti verme amacı taşıyan metin, başlık seçimi ile de okuyucuya içerik hakkında bilgi veren bir başlık seçimi yapmıştır. Bu nedenle metnin işlevi ile başlığının uyumlu olduğu söylenebilir.

2.3. Konu

Metinde, köyde yaşayan fakir ve yaşlı bir adamın atının kral tarafından satın alınmak istenmesi, yaşlı adamın satmak istememesi ve sonrasında atının kaybolması ile gelişen olaylar anlatılmıştır. Olay örgüsü, “ihtiyar” ve “at” karakterlerinin çevresinde gelişir. Yaşanan her olayda köylüler ihtiyara kızar ama sonrasında ona hak verirler. Öyküde döngü bu şekilde (İhtiyarın dedikleri küçümsenir.-İhtiyarın haklı olduğu ortaya çıkar) gerçekleşmiştir.

Metin, ihtiyar adam ve at karakterleri çevresinde gelişmiştir ve bütün olaylar bu iki karaktere bağlanmıştır. Bu nedenle konu, ihtiyar ve atının başından geçen olaylar ve bu olaylara ihtiyarın bakış açısı olarak belirlenebilmektedir.

2.4. Anahtar Sözcükler

Metindeki anahtar sözcükler ihtiyar, at, köylüler ve karar vermek olarak belirlenmiştir ve olay örgüsü bu dört sözcük/sözcük grubu etrafında gelişmiştir. Anahtar sözcük olarak belirlenen “at” sözcüğü 17, “ihtiyar” sözcüğü 14, “karar” sözcüğü 11, “köylüler” sözcüğü 6 kez yinelenmiştir.

Belirlenen anahtar sözcükler yinelenme sayısı olarak metinde dikkat çektiği gibi aynı zamanda belirlenen konuyu destekler niteliktedir. Bu bağlamda söz konusu metnin ortaokul (5, 6, 7 ve 8. sınıflar) seviyesinde Türkçe dersi kazanımlarını karşılamada rahatlıkla kullanılabilir bir metin olduğu söylenebilir.

2.5. Ana Düşünce Tümcesi

Metindeki 10. (İhtiyar: “Karar vermek için acele etmeyin” demiş.), 26. (“Karar vermek için gene acele ediyorsunuz” demiş ihtiyar.) ve 40. (O kadar acele etmeyin.) tümceler başlığa gönderimde bulunarak ana düşünceyi yansıtmaktadır.

61-69. tümceler (Acele karar vermeyin. Hayatın küçük bir dilimine bakıp tamamı hakkında karar vermekten kaçının. Karar; aklın durması hâlidir. Karar verdiniz mi, akıl düşünmeyi, dolayısı ile gelişmeyi durdurur. Buna rağmen akıl, insanı daima karara zorlar. Oysa gezi asla sona ermez. Bir yol biterken yenisi başlar. Bir kapı kapanırken, başkası açılır. Bir hedefe ulaşırsınız ve daha yüksek bir hedefin hemen oracıkta olduğunu görürsünüz.) metnin sonuç bölümünü oluşturmakta ve metnin ana düşüncesi aktarılmaktadır.

Metinde geçen bu tümceler, metnin ana düşüncesi hakkında ipucu vermektedir. Aynı zamanda ise metnin her noktasının aynı yönde örgütlendiğini, yapı olarak benzer anlamları çağrıştırmaya işlevine sahip olduğu görülmektedir. Bu durum metnin, okunurluğunu ve dolayısıyla anlaşılabilirliğini olumlu yönde etkileyecektir.

2.6. İçerik Şeması

Giriş Bölümü: 1-18. tümceler öykünün giriş bölümünü oluşturmaktadır. Olay sıralaması şu şekildedir:

1. Yaşlı bir adamın değerli bir atının olması ve kral tarafından satın alınmak istenmesi,

2. Yaşlı adamın atı satmaması ve atın ortadan kaybolması,
3. Köylülerin, yaşlı adamın başına toplanıp onu suçlamaları ve yaşlı adamın söylenen sözlerin doğruluğunun kesin olmadığını savunması.

Gelişme Bölümü: 19-60. tümceler öykünün gelişme bölümünü oluşturmaktadır. Olay sıralaması ise şu şekildedir:

1. Atın geri gelmesi ve yanında 12 vahşi at getirmesi,
2. Köylülerin ihtiyardan özür dileyip yine geleceğe dair büyük sözler söylemeleri,
3. Yaşlı adamın oğlunun ayağının kırılması ve köylülerle yaşadığı diyalog,
4. Savaşın çıkması ve yaşlı adamın oğlu hariç tüm gençlerin askere alınması,
5. Köylülerin yaşlı adamın yanına gelmeleri ve yaşlı adamın tekrar acele karar vermemeleri noktasında onlara öğüt vermesi.

Sonuç Bölümü: 61-69. tümceler sonuç bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümde öyküyü kaleme alanın (Lao Tzu) ağzından acele karar vermenin yanlışlığı ve hayatın sürprizlerle dolu olduğu, iyi ve kötünün zaman içinde belli olacağı söylenmiştir. Geleceği sadece Yararı'nın bileceği ve hayattan hiçbir zaman umudun kesilmemesi gerekliliği vurgulanmıştır.

2.7. Konu Değişimi Belirleyicileri

Öyküde “bir sabah kalkmışlar ki”, “ansızın”, “bir hafta geçmeden”, “birkaç hafta sonra” ifadeleri ile olaylar arası geçiş sağlanmıştır ve bu yapılar konu değişimi unsurları olarak kullanılmıştır.

Metinde zaman akışı ve konu değişim belirleyicileri ortak kullanılmıştır. “Bir sabah kalkmışlar ki”, “ansızın”, “bir hafta geçmeden”, “birkaç hafta sonra” ifadeleri hem olaylar arasındaki geçen süreyi hem de “ama, ancak, fakat” anlamlarında düşüncenin ve olayların seyrinin değişeceğini bildirir mahiyette kullanılmıştır.

“Bir sabah kalkmışlar ki at yok.” tümcesi ile ihtiyarın satmak istemediği atının çalındığı ve ihtiyarın yanlış yaptığı anlatılmak istenmiştir. “Aradan 15 gün geçmiş ve at bir gece ansızın dönmüş.” cümlesi ile ihtiyarın atına tekrar kavuştuğu ve atın çalınmadığı ortaya çıkmıştır. “Bir hafta geçmeden, vahşi atları terbiye etmeye çalışan ihtiyarın tek oğlu attan düşmüş ve ayağını kırmış.” tümcesinde ihtiyarın at yüzünden zor duruma düştüğü ve tekrar atın ona sıkıntı verdiği ifade edilmiştir. “Birkaç hafta sonra düşmanlar hanedanlığa çok büyük bir ordu ile saldırmışlar.” tümcesi ile öyküdeki son olaya giriş yapılmış ve ihtiyarın oğlunun at sayesinde savaşa gitmekten kurtulduğu anlatılmıştır.

2.8. Biçim

Bu metin hâkim bakış açısı ile oluşturulmuş olup şahısların iç monologlarına da yer vermiştir. Doğrudan ve dolaylı anlatım cümlelerinin yanında soru cümlelerine de yer verilmiştir. Yapılan inceleme sonucunda metinde eksilteli cümle olmadığı görülmüştür.

8. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan bu metin sade ve anlaşılır bir dille yazılmış olup, bilinmemesi oranı yüksek bir kelime kullanılmadığı sonucuna varılmıştır. Günümüzde kullanılmayan eski kelimelere ise yer verilmemiştir. Eş anlamlı, yakın anlamlı sözcükler sıklıkla kullanılırken mecaz anlamlı sözcüklere de yer verilmiştir.

Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda yer alan 5, 6, 7, ve 8. sınıf Türkçe kazanımlarının öğrenciye kazandırılması açısından ve değerler eğitimi kapsamında öğüt verici bir metin olmasından dolayı metnin Türkçe ders kitaplarında yer alması uygundur.

2.9. Özet

Olay öyküsü türündeki bu metin şu şekilde özetlenebilir: “Yaşlı ve fakir bir adamın dillere destan bir atı varmış. Kral satın almak istemiş ama adam satmamış. At bir gece kaybolunca köylüler adamı eleştirmişler. Atın geri gelmesi ile pişman olmuşlar, ancak ihtiyarın oğlu attan düşünce yine ihtiyar hakkında kararlar vermişler. Savaşın çıkması ile tekrar ihtiyara hak vermişler. Ancak acele karar vermekten vazgeçmemişler. İhtiyar her seferinde köylüleri acele karar vermemeleri noktasında uyarmış.”

Metnin sonuç bölümünde öykünün yazarı (Lao Tzu), metni nasihat ile tamamlamış. Hayatın sadece bir bölümüne bakıp karar vermemek, umudun hep var olması gerektiğini söylemiş. Yazara göre karar vermek aklın durması ile aynıdır ve akıl karar verilince düşünmeyi bırakır. Bu nedenle hiçbir zaman erken karar verilmemeli ve hayatın insanın karşısına çıkaracağı sürprizler, yeni kapılar ve hedefler fark edilmelidir.

2.10. Sonuç Tümcesi

Metnin sonuç tümcesi olarak 61. tümce (Acele karar vermeyin.) alınabilir. Aynı zamanda 61-69. Tümceler metnin sonuç bölümünü oluşturmakta ve verilmek istenen temel izleği yansıtmaktadır.

61-69. Tümceler: Acele karar vermeyin. Hayatın küçük bir dilimine bakıp tamamı hakkında karar vermekten kaçın. Karar; aklın durması halidir. Karar verdiniz mi, akıl düşünmeyi, dolayısı ile gelişmeyi durdurur. Buna rağmen akıl, insanı daima karara zorlar. Oysa gezi asla sona ermez. Bir yol biterken yenisi başlar. Bir kapı kapanırken, başkası açılır. Bir hedefe ulaşırsınız ve daha yüksek bir hedefin hemen oracıkta olduğunu görürsünüz.

2.11. İzlek

Metinde belirlenen temel izlekler şunlardır:

- ✓ Acele karar vermemeliyiz.
- ✓ Hayat devam ettiği sürece umut vardır.
- ✓ Hayatın sadece bir bölümüne bakarak tamamı hakkında bir yargıda bulunmaktan kaçınmalıyız.

3. Genel Değerlendirme

Gerek küçük ölçekli yapısı gerekse büyük ölçekli yapısıyla metin oldukça sağlam bir anlatıma sahiptir. 8. sınıf Türkçe Ders Kitabı'nda yer alan metin, küçük ölçekli yapıda hem sözcüksel bağlaşıklık hem de dilbilgisel bağlaşıklık açısından Türkçe öğretiminde kullanılabilecek bir yapıdadır. Büyük ölçekli yapıda metin açık ileti üzerine kurulmuştur ve bu bağlamda doğru algılanabilen ve okuma-anlama zevki veren bir olay örgüsüne sahip olduğu söylenebilir. Metnin anlamsal kodunu oluşturan parçalar kendi içinde uyumludur ve ana düşünceyi desteklemektedir. Bu açıdan öğrenci için zevkle okunabilecek ve olay örgüsü kolay kavranabilecek bir metin olma özelliği taşımaktadır.

Metin, 507 sözcükten (başlık dâhil) oluşmaktadır. 8. sınıftaki bir öğrenci için kısa sayılabilecek bir metindir. Metnin bu özelliği alt seviye sınıflar için de kullanılabileceğini göstermektedir. Aynı zamanda metnin duru, anlaşılır ve sade bir dille yazılmış olması öğrencilerin okuma etkinliğine katılım isteklerini de artırıcı bir özelliktir.

Metnin küçük ölçekli yapıda bağlaşıklık ölçütlerine uygun olduğu görülmüştür. Metinde en çok yinelenen ilk dört sözcük (at, ihtiyar, karar, köylüler) aynı zamanda metnin anahtar sözcüklerini de oluşturmaktadır. Metinde eş/zıt ve yakın anlamlı sözcüklerin kullanıldığı, üst/alt terim kavramlarının örneklendirildiği genel/özel kavram alanına giren

sözcüklerin bir arada kullanıldığı görülmüştür. Aynı zamanda öğrencilerin çağrışım alanı oluşturmalarını sağlayacak ve örneklendirecek yapılar metin içerisinde kullanılmıştır. Dilbilgisel bağlaşıklık bağlamında metinde art/ön gönderim, değiştirim, eksilti, bağlantı öğeleri, koşutluk ilkelerine uygun kullanımlar yer almakta ve örtük anlamlı ifadeler geçmektedir.

Metin, büyük ölçekli yapı bağlamında 11 başlık altında incelenmiştir. Bu kapsamda şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- ✓ Metnin tamamında metnin işlevi sezdirilmiş ve metnin işlevi açık iletiler şeklinde sunulmuştur.
- ✓ Metnin başlığı hem anahtar sözcükleri hem de metnin ana fikrini yansıtır özelliktedir.
- ✓ Metin, eğitsel ve yaşamsal değeri olan bir konu üzerine inşa edilmiştir.
- ✓ Anahtar sözcükler ve ana düşünce tümcesi metin içinde anlaşılabilir ve anlamlandırılabilir niteliktedir.
- ✓ Metin, döngüsel bir içerik şemasına sahiptir.
- ✓ Metinde geçen konu değişimi belirleyicileri aynı zamanda zaman akışını da sağlamaktadır.
- ✓ Metin, hâkim veya ilahi bakış açısı ile oluşturulmuştur.
- ✓ Metinde olay örgüsü sıralı şekilde sunulmuş ve metin, sonuca doğru didaktik bir yapı kazanmıştır.

Sonuç olarak 2018 yılında MEB tarafından yayınlanan Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda yer alan 8. sınıf Türkçe dersi kazanımları bağlamında metin, okuma/anlama düzeyinde birçok kazanımın verilmesinde kullanılabilecek bir yapıdadır. Hem Türkçe öğretimi kazanımları çerçevesinde hem de metnin dilsel ve biçimsel özellikleri bakımından metin, ortaokul (5, 6, 7. ve 8. sınıflar) seviyesinde Türkçe öğretiminde kullanılabilecek bir yapıdadır.

Öneriler

1. Türkçe ders kitaplarındaki diğer okuma metinleri de metindilbilimin verileri ışığında ele alınarak metinsellik özelliklerine sahip olup olmadıkları ortaya konulabilir.
2. Öğrenci metinlerinin nitelik açısından durumunu ortaya koymak amacıyla metindilbilimin ölçütleri kullanılabilir. Böylelikle öğrencilerin metinlerindeki temel problemler tespit edilerek geliştirilebilmesi için stratejiler denenebilir.
3. Ortaokul öğrencilerinin metin çözümleme, metinleri anlama ve metinlerden hareketle anlam kurabilme becerilerini geliştirmede metindilbilimin etkisini ortaya koyan çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Aksan, D. (1982). *Dilbilim seçkisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- Aydın, İ. (2012). İlköğretim 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabı'nın 'duygular' temasında yer alan okuma metinlerine metindilbilimsel bir yaklaşım. *Turkish Studies*, 7(3), 381-407.
- Aydın, İ. ve Torusdağ, G. (2013). Lamartine'in "Göl 'Le Lac" şiirine metindilbilimsel bir yaklaşım. *Turkish Studies*, 8(10), 105-114.
- Aydın, İ. ve Torusdağ, G. (2014). Türkçe öğretimi çerçevesinde yazınsal bir metin çözümleme örneği olarak Refik Halit Karay'ın garip bir hediye'si. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 3(4), 109-134.

- Balcı, A. (2009). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntem, teknik ve ilkeler*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., ve Demirel, F. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Dilidüzgün, Ş. (2013a). Yeni eleştiri bağlamında metindilbilimsel çözümlemelerle Cevat Şakir'i anlamak. *Turkish Studies*, 8(13), 811-827.
- Dilidüzgün, Ş. (2013b). Metindilbilim dersinin Türkçe öğretmen adaylarının okuma etkinlikleri geliştirme yetilerine etkisi. *Turkish Studies*, 8(1), 1239-1258.
- Dilidüzgün, Ş. (2017). *Metindilbilim ve Türkçe öğretimi-Uygulamalı bir yaklaşım*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Günay, D. (2007). *Metin bilgisi*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Güneş, F. (2014). *Türkçe öğretimi*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Karaağaç, G. (2013). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Keklik, S. ve Yılmaz, Ö. (2013). 11. Sınıf öğrencilerine ait öyküleyici metinlerin bağdaşıklık ve tutarlılık açısından incelenmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(4), 139-157.
- Kocaman, A. (2009). Dilbilim ve Türkçe incelemeleri. *International Journal of Central Asian Studies*, 13, 365 -371.
- Şenöz-Ayata, C. (2005). *Metindilbilim ve Türkçe*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Özkan, B. (2004). Metindilbilimi, metindilbilimsel bağdaşıklık ve Haldun Taner'in "Onikiye Bir Var" adlı öyküsünde metindilbilimsel bağdaşıklık görünümleri. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(1), 167-184.
- Poçan, T. (2007). Sait Faik'in Dülger Balığının Ölümü adlı öyküsünde göstergelerin anlambilimsel izlekler ışığında incelenmesi. *Sanal Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 27-45.
- Şimşek, H. ve Yıldırım, A. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Temizkan, M. (2016). Türkçe dersi öğrenci çalışma kitaplarındaki okuma etkinliklerinin metin yapısı açısından değerlendirilmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 4(1), 31-52.
- Torusdağ, G. (2013). Metindilbilime genel bir bakış ve metindilbilimsel bir çözümleme örneği olarak Ömer Seyfettin'in "İlk Cinayet'i". *Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24, 54-86.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2018). *Türkçe dersi öğretim programı*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları